

מצוקת כלי האבחון הפסיכולוגי בישראל

תחום האבחון הינו תחום מרכזי בחייו המקצועיים של כל פסיכולוג. לתחום זה מוקדשות שעות רבות של למידה והדרכה עוד בשנות הלימודים לתואר שני, ואף יותר בתקופת ההתמחות. גם לאחר ההתמחות, ישנם פסיכולוגים מומחים רבים העוסקים באבחון באופן תדיר, ואף מתפרנסים מכך. למרות המרכזיות הרבה של תחום האבחון בחיינו המקצועיים, נראה כי בארץ ישנן בעיות רבות בכלי האבחון המשמשים אותנו. אין כמעט פסיכולוג בארץ שלא חווה תיסכולים רבים בנסיון להבין האם כלי האבחון הדרוש קיים בעברית, עד כמה הגרסה הקיימת בעברית מעודכנת, וכיצד ניתן להשיג את הכלי הדרוש? מטרתו של מאמר זה לעורר מודעות לקשיים הרבים במצב כלי האבחון בארץ בהשוואה לארצות מפותחות אחרות, ולהצביע על גורמים אפשריים למצב זה ועל פתרונות אפשריים.

הבעיה מתחילה בשאלה אילו כלים בכלל קיימים בעברית, ועד כמה הגרסה העברית מעודכנת? באופן כללי ניתן לומר שברוב תחומי הפסיכולוגיה הכלים המרכזיים אינם קיימים בעברית ואינם מותאמים למציאות הישראלית. אחד החרגים בתמונה הכללית הזו, הם מבחני האינטליגנציה לילדים, אך גם בתחום זה התמונה עגומה למדי.

הגרסה הראשונה של ה-WISC, הבוחן אינטליגנציה בקרב ילדים בגיל בית-ספר, יצאה בארץ בשנת 1952 בשיתוף משרד החינוך. בשנות ה-70 של המאה הקודמת, חברו המכון לפסיכולוגיה התפתחותית באוניברסיטה העברית והשירות הפסיכולוגי הייעוצי (שפ"י) במשרד החינוך, והוציאו לאור את ה-WISC-R, ואת ה-WPPSI המיועד לילדים בגילאי טרום בית ספר. הזכויות לתרגום המבחן לעברית ולהפצתו בישראל ניתנו למשרד החינוך, והפרוייקט בוצע בשיתוף פעולה עם מפתח המבחן, דוד ווקסלר. באותה הזדמנות אף הוציאו גרסה של המבחן בערבית.

בשנת 1993 התחילו במשרד החינוך לערוך תיקונים ב-WISC-R, ולבנות למבחן נורמות חדשות. רוב הפריטים מה-WISC-R הושארו, והנורמות החדשות שנבנו היו מיועדות לגילאי 6-13, בניגוד לגרסה הקודמת בה הנורמות היו לגילאי 6-16. וכך הוצא לאור ה-WISC-R-95 בשנת 1998, כשהמבחן מבוסס ברובו על ה-WISC-R משנות השבעים ואין נורמות לילדים בגילאי 14-18. יש לציין כי בזמן שנערך פרוייקט זה, כבר יצא לאור באנגלית ה-WISC III (1991), שלא זכה לגרסה עברית. הגרסה האחרונה והמעודכנת ביותר, ה-WISC IV, יצאה לאור ב-2003 בארה"ב. התמונה לגבי ה-WPPSI, עגומה אף יותר. הגרסה הקיימת בארץ יצאה לאור לפני כ-40 שנה! (1968) ומאז לא זכתה לאף עדכון. בינתיים, יצא לאור ה-WPPSI-R (1989) שלא קיים בעברית, והגרסה האחרונה, ה-WPPSI-III שיצאה לפני כשלוש שנים.

מבחן ה-K-ABC (1983) שאף הוא מיועד למדידת אינטליגנציה בקרב ילדים, זכה לגרסה בעברית בשנת 1995. מבחן זה מיועד לילדים בגילאי 3-13, ואינו מכסה את כל טווח הגילאים עד בגרות. כמו כן, ב-2005 יצאה הגרסה החדשה באנגלית, K-ABC II, הכוללת

שינויים משמעותיים במבחן והרחבתו עד גיל בגרות. מצב עגום זה מעורר את השאלה מהם הגורמים שהובילו למצב זה בישראל, ומה ניתן לעשות בנידון? מדוע הילדים בישראל אינם ראויים לכלי אבחון טובים ומעודכנים כמו בשאר הארצות המפותחות?

גם במבחנים להם קיימת גרסה בעברית, נותרה השאלה האם ישנה גרסה סטנדרטית, והאם ישנן נורמות מקומיות? אף בתחום זה, המצב בארץ מאד בעייתי. למשל, כל פסיכולוג שאבחן אי פעם נער או נערה מעל גיל 13, יודע שאין אף מבחן אינטליגנציה בעברית בעל נורמות מקומיות לנערים מגיל 13-17. כך יוצא, שקבוצה שלמה באוכלוסיה לא ניתן לאבחן באופן מקצועי, וכל פסיכולוג נדרש ליצירתיות ולהמצאות מקומיות על מנת לאבחן בצורה טובה.

לאחר שביררנו האם הכלי קיים בעברית והאם יש לו נורמות מקומיות, נשאלת השאלה כיצד ניתן להשיג אותו? שאלת הנגישות של הכלים האבחוניים הינה שאלה מרכזית ביותר, ונוגעת באופן ישיר למקצועיות שלנו בעבודתנו כפסיכולוגים. זו שאלה קריטית, שכן גם אם יש לנו מבחן טוב בעל תכונות מקצועיות ופסיכומטריות מעולות ובעל נורמות מישראל, אין בו שום ערך אם לא ניתן להשיג אותו באופן פשוט וזמין. נדמה שהרבה תסכולים בתחום כלי האבחון מתמצים בשאלה האם והיכן ניתן להשיג את הכלים האבחוניים, המדריכים של המבחנים וטפסי הצינון המקוריים.

המצב ברוב ארצות העולם המפותחות הוא שישנן חברות מסחריות פרטיות אשר ייעודן המרכזי הוא הוצאה לאור ושיווק והפצה של מבחנים פסיכולוגיים. הן בעלות הזכויות על המבחנים השונים, וכל האחריות על נגישות המבחן לאנשי המקצוע מוטלת על כתפיהן. לכן, הן דואגות להדפסות מחודשות במידה ומהדורה של מבחן מסוים אוזלת, ולהמצאת חלקים בודדים מתוך ערכות אבחון שלמות. כמו כן, תפקידם הוא ליידע את אנשי המקצוע על עדכונים או תיקונים בגרסאות המבחנים השונים, ובמידת הצורך להוציא מהדורה מעודכנת. בנוסף, הן דואגות להדפסות חוזרות של דפי תשובה או דפי צינון של המבחנים השונים. בארץ, כולנו מכירים את תופעת הצילומים של דפי הצינון של המבחנים השונים. נראה כי התרגלנו בארץ לא להשתמש בדפי הצינון המקוריים של כל מבחן, דבר שהינו לא מקצועי בעליל, ואף סותר את זכויות היוצרים של מפתחי המבחן. הסיבה לכך היא גם מעשית, היות וברוב המבחנים חומרי ההעברה והצינון אינם נגישים.

המצב בו חברות פרטיות לוקחות את האחריות על ההוצאה לאור, ועל שיווק הכלים והפצתם, מאפשרת לרעיונות אקדמיים טובים להפוך למציאותיים. פעמים רבות פיתוח המבחן מגיע מתוך גופים אקדמיים שאין להם את הרצון ואת היכולת להתעסק עם הפקת המבחן, שיווקו והפצתו. ברור לכל שקבוצת חוקרים באוניברסיטה שפיתחה מבחן, לא תתעסק עם הדפסת הטפסים, טיפול בהזמנות של המבחן ובמענה לטלפונים. תפקיד החברה המסחרית הוא לקחת על אחריותה את ההיבטים המעשיים של נגישות המבחן, וכך הזמינות שלו גדלה ואנשי המקצוע מרוויחים מכך. מתוך מודעות זו, הקימו דוד וקסלר וחבריו

את ה- PSYCHOLOGICAL CORPORATION לפני כ- 60 שנה, חברה שהינה מובילה בתחום פיתוח, שיווק והפצת כלי אבחון עד היום.

בארץ המצב שונה, ונראה כי יש לכך סיבות היסטוריות. במשך שנים רבות לא היתה קיימת אף חברה מסחרית שייעודה המרכזי היה הוצאה לאור ושיווק והפצה של כלים פסיכולוגיים. הדברים הגיעו עד כדי אבסורד, בכך שגם מבחנים שפותחו בארץ כגון ה- LOTCA (מבחן שימושי לבניית תוכניות שיקום, בעיקר בתחום הריפוי בעיסוק) והבר-אילן (מבחן להערכת יחסים חברתיים בבית הספר) הוצאו לאור בחו"ל ולא בארץ. בתחום האינטליגנציה, היות ולא היה קיים אף גוף שעסק באופן ספציפי בכלים אבחוניים, נכנס משרד החינוך לתמונה, ודאג לתרגום ותיקון המבחנים. יש לציין כי העובדה שהזכויות על מבחן פסיכולוגי נמצאות בידי משרד ממשלתי הינה אנומלית, ולא קיימת בשום מקום בעולם! הוואקום שנוצר הוביל לכניסה של משרד ממשלתי שימלא פונקציות אלו. מודל זה, התאים לשנות החמישים, אך נראה שכיום הוא אינו מתאים, ואף מפריע לקידום התחום בישראל.

מאז, משרד החינוך אחראי גם על שיווק והפצת המבחנים הללו. נראה שההיסטוריה של תחום האבחון בישראל, וחוסר הידע על מה קורה בעולם בתחום זה, נטע בקרב הפסיכולוגים את התפיסה שזה הגיוני שמשרד ממשלתי יהיה אחראי על שיווק והפצת מבחנים פסיכולוגיים, ואף את הציפייה שהם יהיו אחראים על קידום תחום האבחון בארץ. סיטואציה היסטורית זו הורידה מכתפי הפסיכולוגים את תחושת האחריות למבחנים פסיכולוגיים טובים ומעודכנים, והובילה לתחושה ש"מישהו מלמעלה צריך לדאוג לכך".

תפיסה זו הינה בעייתית למדי, ומונעת את קידום תחום האבחון בארץ. האחריות הבלעדית לדאגה למבחנים פסיכולוגיים ראויים מוטלת אך ורק על כתפי הפסיכולוגים. אם אנו לא נדאג לעצמנו, אף אחד לא ידאג לנו. גם מי שחושב שמתפקידו של משרד החינוך לתרגם ולתקן את מבחני האינטליגנציה, הרי ישנם תחומים נרחבים בפסיכולוגיה שאינם קשורים למערכת החינוך, ומי יעסוק בפיתוחם? האם נפנה למשרד התעשייה והמסחר על מנת לדאוג לכלים שיקומיים ותעסוקתיים, ולמשרד הבריאות על מנת לדאוג לכלים נירור-פסיכולוגיים? עלינו להבין, כי כלים פסיכולוגיים אמנם נמצאים בשימוש רחב במוסדות ציבוריים, אך אין זה אומר שתפקידם של אותם מוסדות לדאוג לפיתוח המבחנים. העובדה שמצב כלי האבחון בארץ הינו ירוד למדי היא כתם מקצועי עלינו, הפסיכולוגים, ולא על אף אחד אחר. הגיע הזמן שניקח את גורלנו בתחום זה בידינו.

ייתכן ויש השואלים את עצמם האם אין פגם בכך שמבחנים פסיכולוגיים הינם מוצר מסחרי? נראה שיש רתיעה בארץ מהמסחריות של המבחנים, ותחושה שמדובר בעניין "לאומי". על כך ישנן שתי תשובות, האחת עקרונית והשניה פרגמטית. התשובה העקרונית היא שאכן מבחנים פסיכולוגיים הינם מוצר מסחרי. הסיבה שקשה לנו לחשוב על כך במושגים אלו הינה הסטורית בעיקרה, כפי שתואר לעיל. נראה כי 50 השנים בהם הורגלנו כי הדאגה למבחנים פסיכולוגיים נמצאת בידי משרד ממשלתי, יצרו תודעה שקשה לעוקרה. אין

פסול בכך שמבחנים הינם מסחריים, להפך, הנסיון מארצות אחרות מראה כי בעקבות המסחריות של המבחנים התחום מפותח יותר. הדברים אמורים גם לגבי מדינות הדומות לנו בגודלן, ואינן דוברות אנגלית, כגון דנמרק, ואף במדינות פחות מפותחות כגון קרואטיה או סלובניה. גם מי שמתקשה לעכל את התפיסה שמבחנים פסיכולוגיים אף הם מוצר מסחרי, ראוי כי ישאל את עצמו באופן פרגמטי, להיכן הגענו עם המודל הממשלתי הלא-מסחרי? האם התפיסות שהיו מקובלות בארץ עד היום לגבי מבחנים פסיכולוגיים קידמו אותנו בתחום זה? נראה שהן מהסיבה העקרונית והן מהסיבה הפרגמטית הגיע הזמן שנשנה את תפיסותינו ונפעל לקידום תחום כלי האבחון בארץ.

ברור כי אנו אנשי מקצוע הדואגים לעתיד מקצועם, ושואפים לפעול באופן המקצועי ביותר והאתי ביותר. מסיבות שונות, תחום כלי האבחון לא קודם בארץ כפי שקודמו נושאים מקצועיים רבים אחרים. נראה כי הגיעה השעה לתת את הדעת על תחום כלי האבחון, ולקדם תחום זה בארץ באופן מקצועי ואתי כפי שנעשה בתחומים אחרים בפסיכולוגיה.

ליאור כהן